

16. Litopys UPA. Nova serija. – T.3: Borot'ba proty UPA i nacionalistychnogo pidpillya: dyrektyvni dokumenty CK Kompartii' Ukrainy 1943–1959. Dokumenty i materialy / Upor.: Ju. Cherchenko, O. Vovk. – Kyi'v–Toronto, 2001. – 652 s.

17. Marusyk T. Represyvni zahody stalins'kogo kerivnyctva shhodo studentstva vuziv Zahidnogo regionu Ukrainy (druga polovyna 40–h – pochatok 50–h rokiv XX st.) / T. Marusyk // Problemy istorii' Ukrainy: fakty, sudzhennja, poshuky. – 2002. – №7. – S.361–366.

18. Rabenchuk O. Social'na aktyvnist' ta nastroi' naselennja Ukrainy u povojennyj period (druga pol. 1940–h – poch. 1950–h rr.) / O. Rabenchuk // Ukrain'na XX st.: kul'tura, ideologija, polityka. Zb. st. – K., 2007. – Vyp.12. – S.324–339.

19. Reabilitovani istorijeju. Rivnens'ka oblast' / golova golov. redkol. P. T. Tron'ko ta in. (Naukovo–dokumental'na serija knyg «Reabilitovani istorijeju»: v 27 t.). Kn.2 / uporjad., nauk. red. A. A. Zhyv'juk; obl. redkol.: V. A. Koroljuk ta in. – Rivne, 2009. – 612 s.

20. Homenko N. Studentstvo v social'nij strukturi radjans'koi' Ukrainy / N. Homenko // Povojenna Ukrain'na: narysy social'noi' istorii' (druga polovyna 1940–h – seredyna 1950–h rr.). U 2–h knyгах, 3–h chastynah. – Kn.1, ch.1–2 / Vidp. red. V. Danylenko. – Kyi'v: In–tut istorii' Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. – S.209–237.

Starzhets V. I., PhD candidate, Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), starzhets92@gmail.com

Students of Western Ukraine under the pressure of the Soviet totalitarian system (1944–1953 years)

This article focuses on the mechanisms of ideological pressure on the educational process at universities and institutes of Western Ukraine in the post war period on the basis of archival documents and achievements of modern historical science. The purpose of this study is to analyze the anti-soviet activity of students and the reaction of power structures to such actions by young people. To achieve the targets, the participation of students of Western Ukrainian universities in the movement of resistance to the Stalinist totalitarian system was considered, and the main forms of their activities were determined. It has been proved that the Soviet state and security forces were pursuing any form of dissent among the students, and their carriers were subjected to repression.

Keywords: education, students, intellectual resistance, repressions, totalitarian regime, the OUN, the Western regions of the Ukrainian SSR, post war period.

***

УДК 930.1:94(477)

Конюхов С. В.,

кандидат історичних наук, асистент кафедри Історії, музеєзнавства та культурної спадщини, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів),
koniykhovs@ukr.net

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ПОЛЬСЬКИХ ТА БІЛОРУСЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ

Проаналізовано презентацію образу українських націоналістів у польських та білоруських підручниках. Звернуто увагу на те, як автори цих підручників інтерпретують діяльність українських підпільних організацій. Розглянуто зміни у трактуванні подій 1939–1945 років у польських та білоруських підручниках з історії.

Ключові слова: білоруська історіографія, польська історіографія, Організація Українських Націоналістів, український націоналізм.

Формування образу України та відображення діяльності українських організацій у білоруських підручниках довгий час залежало від усталених концепцій радянського досвіду. У висвітленні подій української історії у польських підручниках були зроблені акценти на пропаганді історії винищення українцями польського населення на Волині, Холмщині та Галичині, йшлося про особливо вороже ставлення до нього ОУН і УПА. У низці праць польських

істориків простежувалась думка про те, що УПА проводила терористичну діяльність з метою винищення мирного польського населення, про те, що українські націоналісти задля ліквідації польського руху опору співпрацювали з німецькими окупантами. Аналізуючи польські та білоруські підручники з історії важливо також врахувати те, що довгий час ці країни перебували в спільному з Україною геополітичному просторі. Тому важливо з'ясувати зміни у висвітленні української історії та діяльності українських націоналістів на сторінках сусідніх держав – Польщі та Білорусі.

У перших білоруських підручниках з історії помітними є характерні риси глорифікації радянського минулого та нових суспільних ідеалів, основ нової національної ідентичності [1; 2]. Це, насамперед, згадки про те, що радянський народ був головною силою, яка перемогла фашизм; радянські партизани – героїчні борці з фашизмом; Білорусь – це країна, яка найбільше постраждала у роки Другої світової війни [3]. В той же час у білоруському підручнику, автором якого є Я. К. Новік, зазначено, що приєднання західнобілоруських і західноукраїнських земель в 1939 р. було актом історичної справедливості. Самі ж ці землі а також Східна Польща аж до Варшави, Литва, Латвія, Естонія та Бессарабія – сфера інтересів СРСР [4, с. 112]. Окрім того автор білоруського підручника Я. К. Новік вказав на діяльність Червоної армії у вересні 1939 року під час яких попали в полон польські офіцери (точна кількість їх невідома) та були розстріляні в Катинському лісі поблизу Смоленська. Однак, на думку цього автора, і зараз із-за відсутності необхідних документальних матеріалів та живих свідків цієї трагедії точно не встановлено, яка країна є винною в розстрілі польських офіцерів» [5, с. 151].

Водночас польській науковій літературі негативний образ УПА створили польські історики Ігнаці Блюм, Ян Герхард, Веслав Шота, Ян Цапля, Генріх Домінічек [6; 7; 8; 9; 10]. Після ознайомлення з працями цих науковців може скластися враження, що УПА – це злочинна антипольська сила. Однак їхні наукові розвідки припадають на період, коли історичне минуле було трансльоване через призму комуністичних ідей та поглядів. Як зазначає історик Р. Грицьків, з огляду на політичний розвиток Польщі, у вивченні міжнародного протистояння в цій країні можна виділити два періоди – комуністичний і сучасний [11, с. 152].

Сьогодні ж, коли доступ до архівів є більш вільним, коли й українські, білоруські та польські історики, використовуючи численні архівні матеріали, свідчення очевидців ще раз ґрунтовно й усебічно проаналізували події Другої світової війни, можемо помітити дещо інше трактування діяльності націоналістів узагалі й українських націоналістів зокрема. Для нас важливо простежити, чи дотримуються принципу об'єктивності сьогоднішні незангажовані історики; чи не викривляють історію нашої держави відповідно до того, як хоче та чи інша влада. З огляду на це обрана для дослідження проблема висвітлення діяльності українських націоналістів у білоруській та польській науковій літературі є **актуальною** й потребує розгляду. Вважаємо, що дуже важливо по–науковому обґрунтовано утверджувати об'єктивне бачення минулих подій світовою громадськістю. Щоб прослідкувати, як саме

подають історію про Україну учням, студентам, зрештою просто громадянам інших країн, ми обрали об'єктом дослідження підручники з історії, адже саме вони призначені для студій у навчальних закладах.

Зазначимо, що сучасні українські історики не є байдужими до того, як на міжнародному рівні трактують участь українців у Другій світовій війні. Саме тому вони неодноразово ретельно опрацьовували іноземну історіографію. Наприклад, у статті «Відоображення в історичному наративі...», автором якої є В. П. Фургала [12], показано внесок української діаспори у вивчення ідеології і практики руху українських націоналістів. Ця стаття, в якій детально викладено погляди істориків діаспори на передумови створення ОУН, значною мірою пояснює й особливості діяльності українських націоналістів у роки Другої світової війни. Аналіз основних досліджень українською зарубіжною історіографією процесу формування Організації Українських Націоналістів поданий у праці Н. Надурак «Становлення ОУН в українських зарубіжних дослідженнях: історіографічний огляд» [13].

Висновки польських колег про діяльність ОУН викладені в низці наукових доробків відомого українського історика В. В'ятровича [14]. Польську історіографію польсько-українського конфлікту часів Другої світової війни також подав історик Р. Грицьків [11]. Обидва автори покликаються, в основному, на окремі наукові статті польських істориків та беруть до уваги лише польсько-український конфлікт.

Відомі також і дослідження білоруських підручників з історії. Так, зокрема, С. Батуріна у праці «Україна і білоруських підручниках з історії» простежила за трансформацією візії «інших» – представників іноетнічних груп в середині суспільства, іноземців або іншої держави в цілому [15].

Сучасна білоруська національна історіографія знайшла своє відображення у праці К. Івангородського [16], де окреслено явища, властиві білоруській національній історичній науці на сучасному етапі та перспективи розвитку білоруської історичної науки.

Мета нашого дослідження – простежити, як трактують діяльність націоналістів узагалі та вказати на особливості подачі інформації про ОУН та УПА на сторінках сучасних польських та білоруських підручників. Ця мета передбачає виконання таких завдань:

- звернути увагу на те, чи автори польських та білоруських підручників з історії визнають значущість дій українських націоналістів узагалі;
- простежити, на які саме аспекти діяльності українських націоналістів звертають увагу;
- з'ясувати, чи відповідає оцінка українського націоналістичного руху сучасними польськими та білоруськими істориками тій, яку пропонують (дають) українські історики.

Про український національно-визвольний рух в роки Другої світової війни білоруські, та особливо польські історіографи писали й пишуть багато, розглядаючи дії ОУН та УПА з різних ракурсів. Формування міжнародних партнерських взаємовідносин, залагодження конфліктів із сусідніми державами викликають жваве зацікавлення не лише в українських, а й у польських та білоруських науковців. Однак відомості, подані в польській науковій

літературі, часто сповнені протиріч, подекуди містять суб'єктивні оцінки конфліктних ситуацій. На це неодноразово звертали увагу Л. Зашкільняк та М. Крикун [17], аналізуючи окремі наукові статті польських колег здебільшого так званого комуністичного періоду.

Ми ж візьмемо для огляду праці польських істориків сучасного періоду: К. Бжози та А.–Л. Сови «Історія Польщі 1918–1945», книжку В. Рожковського: «Історія Польщі 1914–2015»; «Найсучаснішу «Історію Польщі», автором якої є Р. Торжецький та «Історію Польщі» Є. Топольського, яка видана теж 2012 року. Книга Ч. Бжози та А.–Л. Сови є підручником з історії для студентів гуманітарного профілю й рекомендована також учнівській та студентській молоді загалом. Рецензенти цього підручника відзначають, що його автори намагалися уникнути будь-якої політичної заангажованості і навіть «традиційних для польської історіографії пристрастей» [18, с. 217].

Простежимо, у якому ракурсі подають відомості про рух українських націоналістів відомі польські історики К. Бжоза та А.–Л. Сова. У їхній «Історії Польщі 1919–1945 рр.» відведене місце фактам збройних виступів УПА в роки Другої світової війни. Зокрема автори згадують про те, що групи УПА в польських воєводствах діяли активно [19, с. 602]. Однак при цьому тут йдеться про співпрацю ОУН з націонал-соціалістичною партією Німеччини, зокрема на початковому етапі війни, в 1939–1941 роках. Згідно з тезами, які подає польський підручник з історії, німці використовували українців для виявлення польських законспірованих підпільних діячів, які перетинали кордон. У підручнику стверджується, що українці були в Генеральному Губернаторстві (ГГ) привілейованими громадянами [19, с. 568]. Поясненням цього може бути створення в травні 1940 року Українського центрального комітету (УЦК) під керівництвом В. Кубійовича, який займався громадською та видавничою діяльністю, репрезентуючи українців перед німецькою владою. Також на підтримку тези про привілейований стан українців в Генеральному Губернаторстві, на думку польських істориків, може бути той факт, що завдяки діяльності УЦК було відновлено Автокефальну Православну Церкву в ГГ, очолену митрополитом Діонісієм з двома єпископами – Іларіоном і Палладієм [19, с. 568]. Однак хочемо нагадати, що подібні до УЦК комітети мали й поляки та євреї.

Про співпрацю з окупаційними режимами та колабораціонізм в роки Другої світової війни йдеться й в білоруських підручниках. Тут є вказівки про те, що підтримку німецькому нацистському «новому порядку» надавали окрім самих білорусів литовці, українці, грузини, вірмени та інші. Зокрема сказано, що «були створені українські, білоруські, литовські, грузинські, вірменські, туркестанські, козачі та інші формування. Окрім того, в Білорусь було направлено декілька фашистських, так званих «українських» підрозділів та «литовський» батальйон, які використовувались для охорони комунікацій, боротьби з партизанами, знищення євреїв. Зокрема, «литовський» батальйон лише з 5 жовтня до 7 листопада 1941 року знищив у Білорусії 43 тис. людей» [20, с. 541]. Таким чином автор підручника намагається змістити акценти з території своєї держави та показати, що не лише білоруси були причетні до колабораціонізму. Такий виклад історичних

подій змушує читача зробити висновок про єдиний вид спротиву окупації в роки Другої світової війни на території Білорусії – за підтримки СРСР проти нацистської Німеччини. Однак насправді тут існувало декілька шляхів спротиву окупаційним режимам, подібно як і на території інших держав, які були охоплені війною у цей час – Франції, України, Польщі, Литви.

В білоруському підручнику, автором якого є Г. А. Космач, також описані особливості партизанської боротьби на півдні та заході Білорусі. Згадано, що окрім радянських партизанів, діяли також польські загони Армії Крайової та ОУН–УПА. Останні на перших етапах війни боролися з гітлерівцями й більшовиками за створення самостійної України й зберігали нейтралітет або навіть співпрацювали з білоруськими партизанами [21, с. 167].

Вважаємо, що вимушена «співпраця» українців (зрештою й поляків чи білорусів) з німецькими окупантами не пояснювалась ідейними мотивами, а була наслідком пристосування до обставин, які склалися. Автори польських підручників К. Бжоза та А.–Л. Сова на цьому не наголошують. Видається, що вони лише констатують факти, не коментуючи їх. Вважаємо, що така інформація в підручнику з історії, яку подають без належної оцінки може сприйматись по-різному. В їхній «Історії Польщі» зазначено таке: «історики Польщі не мають сумніву, що характер протистояння польського й українського народів мав організований характер; з українського боку вказівки йшли від центрального керівництва ОУН та УПА, і безпосередньо діями упівців керував Д. Клячківський (Клим Савур)» [19, с. 602]. Ці ж автори беруть до уваги й твердження українських колег істориків про те, що напади українських націоналістів на польських осадників часто мали характер спонтанний, іноді сутички виникали й без участі збройних формувань ОУН чи УПА. Вони зазначають, що існує думка про те, що сутички поляків і українців нерідко провокувала радянська влада або німці, але самі автори не підтверджують цього [19, с. 603]. В аналізованому підручнику зовсім не згадано про причини дій українських націоналістів. А саме такі відомості допомогли б польським учням, студентам об'єктивно оцінити тогочасні події взагалі й пояснити діяльність УПА зокрема.

Аналіз «Історії Польщі 1918–1945 рр.» К. Бжози та А.–Л. Сови засвідчив, що автори цього підручника вказують на значення українських націоналістів у Другій світовій війні, визначають розмах дій ОУН та УПА, однак відомості подають неповно, іноді обминають важливі для розуміння історії факти.

Сміливим дослідженням, на наш погляд, є книжка еміграційного історика В. Рошковського (А. Альберта) була представлена нетрадиційна як на польську історичну науку тих часів концепція історії Польщі ХХ ст. [22]. Саме тому ця праця перевидавалася вже десять разів. Останнє видання здійснено 2017 року.

Простежимо, як подає відомості про українських націоналістів популярний у Польщі історик В. Рошковський. У його працях питанню українсько–польських стосунків відведено дещо більше місця. Так, у розділі 10 «Втручання в Польщу» («Gwałt na Polsce») відзначено розмах діяльності УПА. У підрозділі «Fakty dokonane» сказано, що війна й окупація загострили

конфлікт між поляками й українцями в Східній Галичині й на Волині. На чолі руху українського впевнено стояла група ОУН, у збройних сутичках активну участь брала УПА [24, с. 160]. Автор вказує на причини активних дій з боку поляків та українців: «...коли УПА розпочало акцію «деполонізації», то поляки почали організовувати в Східній Галичині й на Волині самооборону або ж навіть вступати, не підкоряючись наказам АК, до відділів оборони (т.зв. «шущманшафтів»), які боролись проти українців. Ці вбивства толерували німці, також значною мірою конфлікт між поляками й українцями провокували радянські партизани, якими керували офіцери НКВС» [24, с. 128].

В іншому підрозділі праці В. Рошковського «Зміни територіально–політичні» («Przekształcenia terytorialno–polityczne») знову ж таки подано оцінку протистояння поляків та українців. На відміну від своїх колег Ч. Бжози та А.–Л. Сови він прямо стверджує: «Неодноразово звірства провокували відділи НКВС. У відповідь групи УПА чинили вбивства польських громадян» [24, с. 105]. Аналіз «Історії Польщі 1914–1993 рр.» засвідчує, що автор В. Рошковський намагається об'єктивно подати історію конфлікту поляків та українців у роки Другої світової війни. Він і справді прагне враховувати причини протистояння не лише з боку поляків, а й з боку українців. Опрацьовані цим істориком відповідні документи й інші матеріали дали йому змогу зробити сміливі узагальнення на відміну від Ч. Бжози та А.–Л. Сови, які намагаються бути обережними й уникати чітких висновків.

Вважаємо, що й на висвітлення історичних подій усе ж впливає суб'єктивний фактор, тобто позиція автора дослідження. Український дослідник українсько–польського конфлікту В. В'ятрович за допомогою документів, свідчень, конкретних фактів доводить, що провокації конфлікту все ж таки були [14], тобто позиція українського історика В. В'ятровича і польського історика В. Рошковського щодо польсько–українського протистояння збігаються. І українські, й польські історики сходяться на думці про те, що українці Галичини зазнали таких самих репресій і депортацій, як і поляки, організовували своє підпілля, яке керувалося власними національними інтересами. Незважаючи на схожість ситуації, в якій опинилися українці та поляки в Генеральному губернаторстві (ГГ), внаслідок тривалого поширення поляками, німцями та радянською стороною міфу про особливий «український колабораціонізм» стосунків між двома провідними націями ГГ (поляками та українцями) в роки війни перебували у край напруженому становищі.

Наш аналіз зазначених праць засвідчив, що польські науковці високо оцінюють організаційну активність українських націоналістів. Так, констатуючи, що ще до початку Другої світової війни активно діяла політична організація ОУН, з ініціативи якої 14 жовтня 1942 року була утворена УПА [25, с. 262], у польських підручниках сказано: під кінець 1942 року були створені в Східній Галичині перші відділи Української Повстанської Армії (УПА), очолювані С. Бандерою, які діяли дуже активно [24, с. 126–127]. Описуючи події Другої світової війни, автор зазначає, що в польських воєводствах діяли збройні групи УПА, які налічували 1,5–2 тисячі осіб, не рахуючи тих, які боролись із радянською владою на східному кордоні. Дослідник С. Топольський також

стверджує, що українські націоналісти діяли дуже інтенсивно [25, с. 262]. Така думка простежується і в підручнику «Історії Польщі 1918–1945», авторами якої є К. Бжоза та А.–Л. Сова [19, с. 602]. Зрештою, така ж думка простежується й у аналізованих польських та білоруських підручниках.

Український історик В. Вятрович стверджує, що сприяли цьому й дії польської влади, яка вже з перших днів Другої світової війни змушувала польських патріотів боротися проти «української загрози», українського визвольного руху і проти української державності [14, с. 26]. У польських підручниках про це не йдеться. Можливо, їхні автори просто не хочуть акцентувати на цьому уваги читачів. Однак на сторінках польських підручників з історії можна натрапити на твердження про антипольські збройні виступи з боку українських націоналістів. Вважаємо, що сьогодні, попри закиди польських істориків про антипольські та антисемейські акції ОУН, варто також звернути увагу на погроми, організовані, поляками проти українського населення вже в перші місяці війни. Наприклад, відомо, що у ніч на 17 вересня 1939 р. польська молодь із «Народної оборони» планувала провести у Товмачі та інших повітових містечках масові вбивства української інтелігенції. Все ж цей задум не був реалізований, тому що деякі поляки повідомили своїх шкільних товаришів українців, а пізніше стало відомо про вступ у війну СРСР [26]. Однак в Самбірському повіті групи, утворені з тих же членів «Народної оборони», Корпусу Охорони Пограниччя, поліції та інших організацій спалили село Жукотин і тридцять господарств у селі Недільна, здійснили вбивства людей у селах Старосамбірського повіту Верхній Лужок, Розлуч, Бусовиська, Спас, Тершів, а також у Старому Самборі [27].

Сміливим дослідженням, на нашу думку, є підручник з історії, виданий 2012 р. професором Р. Тожецьким. Цей автор в одному зі своїх інтерв'ю «Газеті виборчій» зазначав: «...на основі знаних мені польських, українських документів і усних переказів не можна визнати, що діяльність українських партизанів була спрямована в спосіб свідомий і цілеспрямований на винищення польського населення. Справді, керівництво ОУН хотіло позбутися польського населення з тих теренів, оскільки його розцінювали як перешкоду для створення української держави, однак не планувалося його фізичного винищення. Такого типу акції були часто стихійним відрухом мас і локальних командирів, у багатьох випадках акція вийшла з-під контролю УПА, в інших – не вміли чи не хотіли, на чому варто наголосити, її опанувати. Це була особливо жорстока війна, але все ж війна. Якщо говорити про геноцид, то кожне взаємне вирізання одних людей іншими є геноцидом, але з обох сторін» [28].

В «Історії Польщі» Р. Тожецький констатує, що в результаті польсько-українських сутичок було від 80 до 100 тисяч жертв [25, с. 262]. Показуючи розмах польсько-українського протистояння, використовуючи документи не тільки польські, а й документи ОУН, історик робить такий вислід: діяльність українських націоналістів не була спрямована на винищення польського народу, а мала на меті створення української незалежної держави.

Вважаємо, що підручник Р. Тожецького «Історія Польщі» є достойним виданням, в якому врахована не

лише позиція поляків у роки Другої світової війни, а й «правда» українських націоналістів.

Сьогодні ж важливим для українсько-польських стосунків є питання порозуміння і формування спільної, об'єктивної історії про існування українських та польських націоналістичних організацій. До і під час Другої світової війни поляки, як правило, не висловлювали бажання враховувати національні інтереси українців. Вочевидь, схожих помилок припускалися й ідеологи української політичної думки того часу. Деякі спроби налагодити співпрацю у боротьбі з тоталітарним режимом СРСР можемо спостерегти вже після перемоги над Німеччиною. Р. Тожецький у своєму підручнику доводить, що, незважаючи на протистояння українських та польських націоналістичних сил у певні проміжки історії, необхідно творити нову історію, яка ґрунтуватиметься на взаємоповазі й взаєморозумінні сусідніх народів. Не обминає питання діяльності українських націоналістів у роки Другої світової війни й автор «Історії Польщі» Є. Топольський. Він традиційно констатує, що ще до початку війни активно діяла політична організація ОУН, з ініціативи якої 14 жовтня 1942 року було утворено УПА [25, с. 262]. Сучасний історик хоч і не подає нового фактичного матеріалу, та по-своєму оригінально трактує вже відомі факти, подає свіжі концептуальні підходи до висвітлюваних подій, пояснює тактику УПА. Однак у його праці проблемі висвітлення участі у Другій світовій війні УПА відведено дуже мало місця.

Проаналізований нами матеріал дає змогу стверджувати, що автори польських підручників з історії не завжди детально розповідають про діяльність борців за незалежність окупованих держав. Так, про діяльність військово-цивільної організації ВіН (*Wolność i Niezawisłość*) під керівництвом ген. Фільдорфа («Ніла») Чеслав Бжоза і Анджей Сова розповідають небагато [19, с. 667]. Водночас в підручнику для старших класів В. Рошковського є згадка навіть про тимчасове порозуміння між УПА і ВіН, результатом якого була спільна атака проти радянського гарнізону в Грубешові 26 травня 1946 року [24, с. 106].

У білоруських підручниках з історії залишаються й досі помітними дискурси Радянського союзу про період Другої світової війни. Ці прояви, відповідно, сприяють глорифікації радянського минулого та подвигів білоруського народу. Разом з тим, така концепція підтримує ідею «великої перемоги», а тих, хто боровся з встановленням радянської влади вона маргіналізує.

Загалом же, наші спостереження довели, що автори сучасних польських та білоруських підручників з історії відзначають прагнення українських націоналістів до незалежності, пояснюючи цим характер їхньої поведінки під час Другої світової війни. Польські історики вказують на значний розмах бойових дій УПА. Автори білоруських підручників – на те, що українців та білорусів єднає спільне «братне» та історичне минуле. Однак і такий підхід потребує ідеологічного переосмислення, що сприяло би відходу від проявів радянських ідеологем. Очевидним також є те, що дискусії про пам'ять та репрезентацію образів того чи іншого народу є невіддільним елементом діалогу, присвяченого пам'яті минулого. Стосуються вони, в основному конфліктів про інтерпретацію стосунків між сусідніми державами.

Оскільки проаналізовані нами праці є підручниками з історії й зорієнтовані на учнівську та університетську аудиторію, приємно вражає те, що автори цих підручників намагалися уникнути будь-якої заангажованості. Матеріал про дії українських націоналістів у роки Другої світової війни із зацікавленням можуть сприймати і науковці, і неспеціалісти в галузі історії. Знайомство ж з питаннями, що пов'язані з українсько-польськими відносинами, які склалися в роки війни, будуть корисними й для українського читача.

Відзначаючи здебільшого об'єктивний підхід білоруських та польських істориків до висвітлення діяльності УПА, мусимо також вказати, що для того, щоб повніше осягнути історичну місію українських націоналістів в роки Другої світової війни, недостатньо почерпнути інформацію лише з підручників. Цьому повинні сприяти й інші розвідки науковців, які допоможуть і полякам, і білорусам, і українцям дослідити більш детально діяльність українських націоналістів.

Список використаних джерел

1. Гісторыя Беларусі: Дапаможнік для паступаючых у ВНУ / пад рэд. А. Г. Кахановскага і інш. – Мн.: Экаперспектыва, 1998. – 496 с.
2. Сидарцоу У. Н., Фамин В. М., Панов С. В. Гісторыя Беларусі 1917–1996: Вучэб. дапам. для 9–га кл. / Пад рэд. М. С. Станкевіча. – Мн.: Нар. асвета, 1997. – 192 с.
3. Історія Беларусі, XIX – начало XXI в.: учеб. пособие для 11–го кл. общеобразоват. учреждений [Текст] / под ред. Е. К. Новика; пер. с белорус. яз. Н. С. Макаревич. – Минск: Изд. центр БГУ, 2009.
4. Новик Я. К. Гісторыя Беларусі, 1917–1945 гг.: вучэбнік дапаможнік для 10 кл. устаноу агульнаадукацых з беларускай мовай навучання. – Мінск: Народная асвета, 2012.
5. Історія Беларусі, XIX – начало XXI в.: учеб. пособие для 11–го кл. общеобразоват. учреждений с рус. яз. обучения / Е. К. Новик [и др.]; авт. Метод. Аппарата В. В. Гинчук; под ред. Е. К. Новика; пер. с белорус. яз. Н. С. Макаревич. – Минск: Изд. Центр БГУ, 2009. – 239 с.
6. Blum I. Udział wojska Polskiego w walce o utrwalenie władzy ludowej. Walki z bandami UPA / Ignacy Blum // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1959. – Nr.1. – S.3–29.
7. Gerhard J. Dalsze szczegóły walk z bandami UPA i WiN na południowo-wschodnim obszarze Polski / Jan Gerhard // WPH. – Nr.4. – S.304–335.
8. Szota W. Z. Zarys rozwoju OUN i UPA / Wiesław Szota // WPH. – 1963. – Nr.1. – S.163–218.
9. Czaplą J. Walka z OUN–UPA w latach 1944–1947 (Kureń «Żeleznika») / Jan Czaplą // Z walk przeciwko zbrojnemu podziemi 1944–1947 / Pod. red. M. Turlejskiej. – Warszawa, 1966. – S.359–424.
10. Dominiczak H. Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945–1948 / Henryk Dominiczak. – Warszawa, 1971. – 382 s.
11. Грицьків Р. Польська історіографія українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни / Роман Грицьків // Український визвольний рух. Збірник 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – Львів, 2003. – С.148–170.
12. Футала В. П. Відображення в історичному наративі української діаспори УВО та ОУН у 1920–1930-х рр. / Василь Футала // Держава та армія. Вісник національного університету «Львівська політехніка». – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2012. – №724. – С.190–197.
13. Надурак Н. Становлення ОУН в українських зарубіжних дослідженнях: історіографічний огляд / Наталія Надурак // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип.46. – С.273–290.
14. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942–1947 / Володимир В'ятрович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 288 с.
15. Сучасна білоруська національна історіографія у сприйнятті істориків з Білорусі / К. Івангородський // Історіографічні дослідження в Україні: 36. наук. пр. – 2016. – Вип.26. – С.83–110.
16. Батуріна С. Українська історія в сучасних російських підручниках з історії (2009–2015 рр.) / Світлана Батуріна // Історіографічні дослідження в Україні. – 2015. – Вип.25. – С.425–435.

17. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, Інститут історичних досліджень, Центр історичної полоністики, 2002. – 752 с.

18. Льюшин І. І., Бжоза Ч., Сова А.–Л. Історія Польщі 1918–1945. Historia Polski 1918–1945 / І. І. Льюшин // Укр. іст. журн. – 2008. – №1. – С.216–219.

19. Brzoza Cz., Sowa A.–L. Historia Polski 1918–1945 / Czesław Brzoza, Andrzej L. Sowa. – Kraków: Wyd-wo literackie, 2006. – 754 s.

20. Історія Беларусі с древности до наших дней: Учеб. пособие / П. Г. Чигринов. – Мн.: Книжный дом, 2004. – 672 с.

21. Космач Г. А. Суветная гісторыя Навейшага часу, 1918–1945 гг.: вучэб. дапам. для 10–га кл. устаноу агул. Серед. Адукацый з беларус. мовай навучання / Г. А. Космач, У. С. Кошалев, М. А. Краснова; пад. ред. Г. А. Космача; пер. з рус. мовы Г. А. Космача, У. С. Кошалева, М. А. Красновай. – Мн.: Нар. Асвета, 2012. – 214 с.

22. Roszkowski W. (Andrzej Albert). Historia Polski 1914–1990 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa, 1991. – 440 s.

23. Roszkowski W. Historia Polski 1914–1993 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN Sp. z o.o., 1994. – 454 s.

24. Roszkowski W. Historia Polski 1914–2015. – Wydawnictwo Naukowe PWN Sp. z o.o. – Warszawa, 2017. – 658 s.

25. Topolski J. Historia Polski / Jerzy Topolski. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. – 344 s.

26. Макух І. На народній службі: Спогади / Іван Макух. – К.: Основні цінності, 2001. – 572 с.

27. Кривавий вересень у Старосамбірщині // Краківські вісті. – Ч.40. – 1940. – 19 травня.

28. Коріння трагедії. З проф. Ришардом Тожецьким розмовляє Іза Хруслінська // Волинь: дві пам'яті. Збірка статей, опублікованих у «Газеті виборчій» / Пер. з пол.; упоряд. М. Войцеховський. – К. – Варшава: Дух і літера, Об'єднання українців у Польщі, 2009. – 304 с.

References

1. Gistoryja Belarusi: Dapamozhnik dlja pastupajuchyh u VNU / pad rjed. A. G. Kahanouskaga i insh. – Mn.: Jekaperspektyva, 1998. – 496 s.
2. Sidarcou U. N., Famin V. M., Panou S. V. Gistoryja Belarusi 1917–1996: Vuchheb. dapam. dlja 9–ga kl. / Pad rjed. M. S. Stankevicha. – Mn.: Nar. asveta, 1997. – 192 s.
3. Istorija Belarusi, XIX – nachalo XXI v.: ucheb. posobie dlja 11–go kl. obshheobrazovat. uchrezhdenij [Tekst] / pod red. E. K. Novika; per. s belorus. jaz. N. S. Makarevich. – Minsk: Izd. centr BGU, 2009.
4. Novik Ja. K. Gistoryja Belarusi, 1917–1945 gg.: vuchebnik dapamozhnik dlja 10 kl. ustanou agul'naadukacyh z belaruskaj movaj navuchannja. – Minsk: Narodnaja asveta, 2012.
5. Istorija Belarusi, XIX – nachalo XXI v.: ucheb. posobie dlja 11–go kl. obshheobrazovat. uchrezhdenij s rus. jaz. uchbenija / E. K. Novik [i dr.]; avt. Metod. Apparata V. V. Ginchuk; pod red. E. K. Novika; per. s belorus. jaz. N. S. Makarevich. – Minsk: Izd. Centr BGU, 2009. – 239 s.
6. Blum I. Udział wojska Polskiego w walce o utrwalenie władzy ludowej. Walki z bandami UPA / Ignacy Blum // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1959. – Nr.1. – S.3–29.
7. Gerhard J. Dalsze szczegóły walk z bandami UPA i WiN na południowo-wschodnim obszarze Polski / Jan Gerhard // WPH. – Nr.4. – S.304–335.
8. Szota W. Z. Zarys rozwoju OUN i UPA / Wiesław Szota // WPH. – 1963. – Nr.1. – S.163–218.
9. Czaplą J. Walka z OUN–UPA w latach 1944–1947 (Kureń «Żeleznika») / Jan Czaplą // Z walk przeciwko zbrojnemu podziemiu 1944–1947 / Pod. red. M. Turlejskiej. – Warszawa, 1966. – S.359–424.
10. Dominiczak H. Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945–1948 / Henryk Dominiczak. – Warszawa, 1971. – 382 s.
11. Gryc'kiv R. Pol's'ka istoriografija ukrai'ns'ko-pol's'kogo konfliktu chasiv Drugoi' svitovoi' vijny / Roman Gryc'kiv // Ukrai'ns'kyj vyzvol'nyj ruh. Zbirnyk 2: Ukrai'ns'ko-pol's'kyj konflikt pid chas Drugoi' svitovoi' vijny. – L'viv, 2003. – S.148–170.
12. Futala V. P. Vidobrazhennja v istorychnomu naratyvi ukrai'ns'koi' diaspory UVO ta OUN u 1920–1930-h rr. / Vasyl' Futala // Derzhava ta armija. Visnyk nacional'nogo universytetu «L'viv's'ka politehnika». – L'viv: NU «L'viv's'ka politehnika», 2012. – №724. – S.190–197.
13. Nadurak N. Stanovlennja OUN v ukrai'ns'kyh zarubizhnyh doslidzhennjah: istoriografichnyj ogljad / Natalija Nadurak // Visnyk L'viv's'kogo universytetu. Serija istorychna. – L'viv: LNU im. Ivana Franka, 2011. – Vyp.46. – S.273–290.

14. V'jatrovych V. M. Druga pol's'ko-ukrai'ns'ka vijna. 1942–1947 / Volodymyr V'jatrovych. – K.: Vyd. dim «Kyjevo–Mogyljans'ka akademiya». – 288 s.

15. Suchasna bilorus'ka nacional'na istoriografija u spryjnjati istoriykiv z Bilorusi / K. Ivangorods'kyj // Istoriografichni doslidzhennja v Ukraї'ni: Zb. nauk. pr. – 2016. – Vyp.26. – S.83–110.

16. Baturina S. Ukrai'ns'ka istorija v suchasnyh rosijs'kyh pidruchnykah z istorii' (2009–2015 rr.) / Svitlana Baturina // Istoriografichni doslidzhennja v Ukraї'ni. – 2015. – Vyp.25. – S.425–435.

17. Zashkil'njak L. O., Krykun M. G. Istoriya Pol'shhi: Vid najdavnišykh chasiv do nashykh dniv. – L'viv: L'vivs'kyj nacional'nyj universytet imeni Ivana Franka, Instytut istorychnyh doslidzhen', Centr istorychnoi' polonistyky, 2002. – 752 s.

18. Il'jushyn I. I., Bzhoza Ch., Sova A.–L. Istoriya Pol'shhi 1918–1945. Historia Polski 1918–1945 / I. I. Il'jushyn // Ukr. ist. zhurn. – 2008. – №1. – S.216–219.

19. Brzoza Cz., Sowa A.–L. Historia Polski 1918–1945 / Czesław Brzoza, Andrzej L. Sowa. – Kraków: Wyd-wo literackie, 2006. – 754 s.

20. Istoriya Belarusi s drevnosti do nashykh dnei: Ucheb. posobie / P. G. Chigrinov. – Mn.: Knizhnyj dom, 2004. – 672 s.

21. Kosmach G. A. Susvetnaja gistoryja Navejšhaga chasu, 1918–1945 gg.: vucheb. Dapam. Dlja 10–ga kl. ustanou agul. Sered. Adukacyi z belarus. Movaj navuchannja / G. A. Kosmach, U. S. Koshaleu, M. A. Krasnova; pad. red. G. A. Kosmacha; per. z rus. movy G. A. Kosmacha, U. S. Koshaleva, M. A. Krasnovaj. – Mynsk: Nar. Asketa, 2012. – 214 s.

22. Roszkowski W. (Andrzej Albert). Historia Polski 1914–1990 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa, 1991. – 440 s.

23. Roszkowski W. Historia Polski 1914–1993 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa: Wzdownictwo Naukowe PWN Sp. z o.o., 1994. – 454 s.

24. Roszkowski W. Historia Polski 1914–2015. – Wydawnictwo Naukowe PWN Sp. z o.o. – Warszawa, 2017. – 658 s.

25. Topolski J. Historia Polski / Jerzy Topolski. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. – 344 s.

26. Makuh I. Na narodnij sluzhbi: Spogady / Ivan Makuh. – K.: Osnovni cimosti, 2001. – 572 s.

27. Kryvavij veresen' u Starosambirshhyni // Krakivs'ki visti. – Ch.40. – 1940. – 19 travnja.

28. Korinnja tragedii'. Z prof. Ryshardom Tozhec'kym rozmovljaje Iza Hruslins'ka // Volyn': dvi pam'jati. Zbirka statej, opublikovanyh u «G'azeti vyborchij» / Per. z pol.; uporjad. M. Vojcehovs'kyj. – K. – Varshava: Duh i litera, Ob'jednannja ukrai'neiv u Pol'shhi, 2009. – 304 s.

Konyukhov S. V., Ph.D., Assistant Professor, Department of History, Museology and Cultural Heritage, Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv), konyukhovs@ukr.net

Presentation of the image of Ukrainian nationalists during the Second World War in the Polish and Byelorussian textbooks

The article analyzes the presentation of the image of Ukrainian nationalists in the Polish and Byelorussian textbooks. The attention is paid to the activities of Ukrainian underground organizations and its interpretations by the Polish and Byelorussian authors. Changes in the treatment of the events of 1939–1945 in the Polish and Byelorussian textbooks on history are considered.

Keywords: Belarusian historiography, Polish historiography, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian nationalism.

* * *

УДК 94(477.8):[32:364–055.26«1944/1953»

Чорний Г. В.,

аспірантка кафедри історії України, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (Україна, Тернопіль), gchornij@ukr.net

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЖІНОК–МАТЕРІВ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ)

На основі аналізу низки історичних праць та матеріалів Державних архівів Івано–Франківської, Львівської та Тернопільської областей охарактеризовано напрями політики радянської влади щодо жінок–матерів на території західних областей УРСР всередині 1940–х – на початку 1950–х рр. Висвітлено

законодавчу базу того часу, яка регулювала сімейно–шлюбні відносини, а також надавала певні соціальні гарантії жінкам–матерям. Проведено аналіз типових проблем щодо функціонування інституту материнства в перші повоєнні роки. Простежено процес насадження в регіоні образу «жінки–матері», яка згідно державної пропаганди уособлювала зразкову радянську жінку та була не лише носієм соціальної функції відтворення, а в подальшому залучалася й до публічної сфери діяльності. Проаналізовано основні заходи в сфері охорони материнства та дитинства, які спрямовувались на культивування ролі жінки–матері у західноукраїнському соціумі та шляхи їх втілення у повсякденній практиці.

Ключові слова: жінки, материнство, дитячі заклади, радянська влада, західноукраїнський регіон.

Значної уваги в науковій царині останніх десятиліть набуває жіноча історія, відлуння якої починає проявлятися у працях багатьох дослідників. Разом з тим, незважаючи на різноманіття висвітлених проблем, перед науковцями постає ще безліч питань, які на перший погляд здаються буденними та нецікавими, однак виділивши їх в окрему наукову проблематику, набувають нового актуального змісту. Враховуючи історичний досвід попередніх десятиліть, не залишилось поза увагою і становище жіноцтва західних областей УРСР всередині 1940–х – на початку 1950–х рр. Прагнучи покращити демографічну ситуацію перших повоєнних років, радянська влада вдалася до жорсткого контролю та цілої низки заходів спрямованих на пропагування вигідного для держави шаблону материнства, яке вважалося того часу одним із першочергових обов'язків жінок.

Незважаючи на зростаючий інтерес до проблем материнства в перше десятиліття повоєнної відбудови, окремого дослідження, яке відображало б політику радянської влади стосовно жінок–матерів на території західноукраїнських областей немає. Загальні аспекти досліджуваної проблеми набули висвітлення у працях вітчизняних та радянських науковців. Зокрема, відомості про роль жінки–матері в радянському соціумі 40–50–х рр. ХХ ст. дізнаємося із напрацьованих дослідниць С. Айвазової [1], Е. Здравомислової та А. Тьомкіної [3]. Окремі напрями державної політики щодо регулювання сімейно–шлюбних відносин та заходів із охорони материнства та дитинства в УРСР висвітлено у працях М. Турчіної [5], І. Перехреста [13], І. Фатхутдінової [14]. Особливої уваги потребує публікація М. Смольницької [17], яка характеризує напрями роботи офіційної влади спрямованої на жінок–матерів та їх становище у радянській Україні. Краєзнавчого відтинку досліджуваної проблеми надають публікації Р. Попп [6] та Т. Шуста [7].

Характерною особливістю перших повоєнних років була кількісна нерівномірність чоловічого та жіночого населення у західноукраїнському регіоні спричинена наслідками Другої світової війни. Намагання компенсувати жакливі демографічні втрати відобразилися у системі державного контролю за сферою охорони материнства та дитинства, а також акцентуванні уваги на статусі «жінки–матері». Аналіз багатьох пропагандистських публікацій дає можливість стверджувати, що політика радянської системи щодо жінок лише підкреслювала їх істинне призначення – народжувати та виховувати дітей, берегти сімейне вогнище, бути вірними дружинами, виконувати усі домашні справи та водночас активно залучатися до суспільного виробництва.

Розподіл праці між чоловіком на жінкою, який диктувався офіційною ідеологією, характеризував жінку не лише як «виробничу одиницю», яка працювала на